

Một số giải pháp ngăn chặn tin giả

TS. LÊ MINH TẤN

Trường Đại học Kinh tế - Tài chính Thành phố Hồ Chí Minh; Email: tanlm@uef.edu.vn

Tóm tắt: Trong thời đại công nghệ phát triển như hiện nay, thông tin rất phong phú và đa dạng. Bởi, ngoài đội ngũ những người làm báo chuyên nghiệp ở các cơ quan báo chí thì bất kỳ tài khoản cá nhân (blogger) nào cũng có thể đưa thông tin trên các nền tảng mạng xã hội. Từ đó tin giả (fake news) xuất hiện ở mọi lĩnh vực, nền tảng, đã gây ảnh hưởng xấu đến tư tưởng, chính trị, kinh tế và đời sống của người dân. Bài viết này sẽ nghiên cứu về khái niệm, cách nhận biết, nguồn gốc của tin giả, giải pháp để ngăn chặn vấn nạn này.

Từ khóa: fake news, tin giả, tin sai lệch, tin bịa đặt, tin xuyên tạc, vấn nạn tin giả, Báo chí - Truyền thông.

1. Tin giả (fake news) là gì?

Theo Liên minh châu Âu (EU): Tin giả được hiểu là thông tin sai lệch hoặc thông tin cố ý gây hiểu nhầm có thể kiểm chứng được, trình bày và phát tán vì lợi ích kinh tế hoặc cố ý lừa dối công khai và có thể gây tổn hại cho cộng đồng⁽¹⁾. Tin giả là thông tin không đúng với nội dung, hình thức, ý nghĩa và bản chất của sự việc, vấn đề được lan truyền trên các phương tiện truyền thông đại chúng, mạng xã hội, như một dạng "tin tức" một cách có chủ đích của chủ thể truyền thông nhằm tuyên truyền, dẫn dắt, "lái" công chúng theo chủ đích về chính trị, kinh tế, văn hóa - xã hội, hay cũng có thể là sự "giấu nhai", "cột nhà" để gây sự chú ý đối với công chúng.

2. Các loại tin giả

Dựa vào đặc tính của tin giả, có thể phân loại như sau:

2.1. Giả về nội dung

Nội dung bịa đặt không có thật: từ những thông tin mà mọi người đang quan tâm, tin giả bịa đặt ra những nội dung không có thật làm cho người xem nhiều loạn thông tin, bán tín, bán nghi, không biết đâu là sự thật. Hoặc, một vấn đề đang được mọi người háo hức đón chờ diễn biến, kết quả thì tin giả tự bịa ra nội dung để thỏa mãn sự hiếu kỳ của công chúng. Loại tin giả này rất dễ thao túng tâm lý của người tiếp cận vì nó đã đáp ứng nhu cầu thông tin của người dùng.

Nội dung sai lệch, loại tin giả này sử dụng một số chi tiết, thông tin từ sự việc có thật để tạo niềm tin với người dùng rồi lại thay đổi một số chi tiết, thông tin, tư liệu để làm sai lệch nội dung và dẫn dắt công chúng theo chủ đích của chủ thể truyền thông.

Nội dung không đúng với bản chất, những thông tin có thật, nhưng lại bị cố tình thêm hoặc bớt một số nội

dung làm cho thông tin không đúng với bản chất của nó.

Lan truyền thông tin sai thời điểm, ngữ cảnh, có những thông tin đã xảy ra rất lâu nhưng hiện tại lại xuất hiện những thông tin liên quan đến nội dung, lĩnh vực đó. Tin giả loại này xuất hiện làm cho người dùng ngộ nhận đó là sự thật; hoặc lấy những lời phát ngôn của người khác trong bối cảnh, tình huống này lại ghép vào một ngữ cảnh hoàn toàn khác, nhằm đánh lừa, dẫn dắt người xem theo chủ đích của mình.

2.2. Giả về hình thức

Hình ảnh không có thật, loại tin giả này, chủ thể truyền thông muốn đánh lừa người xem bằng cách sử dụng, cắt ghép những hình ảnh không có thật liên quan đến tin tức thời sự đang được mọi người chú ý nhằm lừa gạt để trục lợi.

Hình ảnh bị biến dạng, âm thanh bị "méo tiếng", hình thức của loại tin giả này là các tài khoản cá nhân sử dụng những clip âm thanh, hình ảnh của những sự kiện có thật được đăng phát trên các kênh báo chí, truyền thông chính thống rồi dùng kỹ thuật công nghệ làm biến dạng hình ảnh, âm thanh để tuyên truyền theo chủ đích của mình.

3. Nguồn gốc tin giả

Tin giả xuất hiện ngày càng tinh vi, vì nó bám theo những sự kiện, vấn đề thời sự đang được mọi người quan tâm và được gắn mác "tin tức" nên người xem khó phân biệt và dễ bị những tài khoản cá nhân này dẫn dắt theo chủ đích riêng. Bất cứ vấn đề gì, từ lĩnh vực chính trị đến kinh tế, văn hóa - xã hội đang được dư luận quan tâm thì tin giả lại xuất hiện. Vì thế, rất nhiều người đã mắc bẫy vào những thông tin không có thật này.

Một số chủ thể truyền thông, nhất là các tài khoản

mạng xã hội (blogger) nước ngoài cũng truyền phát tin giả với mục đích xuyên tạc, bôi nhọ, xúc phạm đến uy tín, hình ảnh của tổ chức, cá nhân trong nước, gây chia rẽ khối đại đoàn kết dân tộc, làm mất niềm tin của nhân dân đối với Đảng, Nhà nước. Như việc một video clip thông tin không đúng sự thật được phát trên mạng xã hội Tiktok, với các tiêu đề câu like: **“Cận cảnh Bộ Công an đã điều chiến đấu cơ Su30 đến Đắk Lắk để tiêu diệt bọn khủng bố”** trong vụ nhóm đối tượng tấn công vào trụ sở UBND xã Ea Tiêu và Ea Ktur, huyện Cư Kuin xảy ra rạng sáng 11/6/2023. Qua kiểm chứng, những hình ảnh, video trên là hình ảnh của buổi diễn tập tháng 4/2023. Công an đã xử phạt hành chính 5 triệu đồng đối với tiktoker đăng tải thông tin này là N.C.C (30 tuổi, trú tại thôn 4, xã Ea Hiao, huyện Ea H’leo).

Tin giả đã trở thành mối quan tâm hàng đầu về an ninh mạng của không riêng một quốc gia nào mà đã trở thành vấn nạn của toàn cầu. Nó tác động tiêu cực đến diễn biến tư tưởng, nhận thức, hành vi của công chúng, đe dọa đến các mặt của đời sống chính trị, xã hội của người dân. Những thông tin dẫn dắt, thao túng tâm lý của công chúng lại có sức cuốn hút và với sự giúp sức của công nghệ, nó đã được lan truyền nhanh chóng và gây ra nhiều hệ lụy, thiệt hại cho người tiếp nhận và tác động tiêu cực đến xã hội. Bởi nó được truyền đi dưới danh nghĩa **“tự do ngôn luận”**, **“phản biện xã hội”**, bênh vực cho người yếu thế, **“chính nghĩa”** và nguy hiểm hơn, tin giả còn là **“tâm điểm”** của hiệu ứng đám đông, nên dù biết đó tin không có thật nhưng một số người vẫn tin một cách mù quáng.

4. Các biện pháp ngăn chặn tin giả

4.1. Biện pháp ngăn chặn tin giả tại một số quốc gia

Ở Mỹ, việc chống tin giả như là một sự mở rộng thêm của các cuộc chiến mang tính chính trị bằng tuyên truyền điện toán và **“chiến tranh thông tin dốt mũi”**

Tại châu Á, Singapore, Malaysia, Thái Lan^[1] đã ban hành chính sách, dự luật về việc ngăn chặn, phòng, chống, kiểm soát tin giả. Trung Quốc là quốc gia quản lý Internet nghiêm ngặt, ban hành hơn 60 văn bản về quản lý Internet, trong đó có Chỉ thị số 292 quy định về giới hạn đối với các nhà cung cấp nội dung trên Internet, Chính sách quản lý mạng trực tuyến quy định các nhà cung cấp dịch vụ Internet phải chủ động, lập tức ghi nhận, ngăn chặn việc truyền tải thông tin vi phạm pháp luật.

Nga, Đức, Pháp thông qua luật chống tin giả trên mạng xã hội. Đức thành lập Trung tâm phòng chống tin tức sai lệch; Anh thành lập **“Biệt đội kiểm soát thông tin sai lệch”**; Ủy ban châu Âu (EC) thành lập Ủy ban

chuyên trách về tin giả^[2].

Nhiều hãng công nghệ lớn trên thế giới đang tích cực thực hiện bộ quy tắc thực hành tự điều tiết để xử lý vấn nạn tin giả và thực hiện **“kiểm chứng chéo”** thông tin. Như Công ty Meta (Facebook) đưa ra chính sách cấm sử dụng dữ liệu thu thập được từ người dùng cho mục đích giám sát. Mới đây, công ty này thông báo đã cấm các dữ liệu tạo điều kiện hoặc thúc đẩy buôn lậu người, đồng thời, lập ra các nhóm chuyên trách theo dõi cuộc khủng hoảng di cư ở châu Âu. Meta cam kết **“xóa nội dung này ngay sau khi phát hiện”**^[3].

Ở Việt Nam, Bộ trưởng Bộ Thông tin và Truyền thông Nguyễn Mạnh Hùng tại kỳ họp thứ 6 - Quốc hội khóa XV, ngày 8/11/2023 cũng đã khẳng định, cần có thiết chế để hỗ trợ người dân về vấn đề chống tin giả. Ngoài việc thành lập các Trung tâm xử lý tin giả quốc gia và các tỉnh, các cơ quan thực thi pháp luật xử lý nghiêm minh những tổ chức, cá nhân tung tin giả, còn cần đưa vào các chương trình đào tạo các cấp, ứng dụng nền tảng đào tạo kỹ năng số về kỹ năng phòng chống tin giả để người dân tự bảo vệ mình, tăng sức đề kháng, biết cách ứng xử đối với tin giả.

Ngoài ra, Quốc hội Việt Nam đã ban hành Luật An ninh mạng; Bộ Thông tin - Truyền thông cũng đã ban hành bộ quy tắc ứng xử trên mạng xã hội; Hội Nhà báo Việt Nam ban hành Quy tắc sử dụng mạng xã hội của người làm báo; Bộ Văn hóa, Thể thao và Du lịch ban hành Quy tắc ứng xử của người hoạt động trong lĩnh vực nghệ thuật. Mới đây, ngày 27/2/2024, Sở Thông tin và Truyền thông TP. HCM đưa vào sử dụng phần mềm **“Lắng nghe mạng xã hội - Socialbeat”**. Ứng dụng này có thể thu thập dữ liệu từ Facebook, Twitter, Instagram, YouTube và nhiều nền tảng mạng xã hội khác để phát hiện tin giả.

4.2. Vai trò ngăn chặn tin giả của các cơ quan báo chí

Tin giả đã đe dọa, làm mất niềm tin của công chúng đối với báo chí. Vì thế, các cơ quan báo chí và cơ quan quản lý nhà nước về báo chí cần có biện pháp giám sát và kiểm tra chặt chẽ nội dung đăng tải trên báo chí, xử lý nghiêm những phóng viên, nhà báo vi phạm đạo đức nghề nghiệp và quy trình tác nghiệp với mục đích, động cơ không trong sáng, không vì lợi ích của nhân dân, của quốc gia.

Báo chí chính thống phải thực hiện sứ mệnh là kênh kiểm chứng thông tin cậy của công chúng, đẩy mạnh truyền thông trên đa nền tảng, nhất là trên các nền tảng mạng xã hội được giới trẻ yêu thích: Tiktok, Facebook, Youtube. Khi có vấn đề, sự kiện được người dân chú ý, báo chí chủ động thông tin kịp thời. Nếu có tin giả xuất

hiện, cần định hướng thông tin sớm để dập tắt ngay, tránh lây lan và phát tán rộng.

4.3. Vai trò của người dân

Tin giả khó có thể được loại bỏ một cách triệt để trong thế giới truyền thông số và đầy tính cạnh tranh, chất chứa nhiều xung đột như hiện nay. Cho nên, bên cạnh sự nỗ lực của Chính phủ, các cơ quan quản lý Nhà nước, cơ quan báo chí, truyền thông, người dân cần có kiến thức, kỹ năng để phân biệt rõ đâu là thông tin thật, tin giả:

Chú ý chủ thể truyền thông. Chủ thể truyền thông đáng tin cậy là những tổ chức, cá nhân uy tín, có kiến thức, am tường về lĩnh vực, nội dung truyền thông, hay nói cách khác là phải có động cơ trong sáng, mục đích rõ ràng vì lợi ích của con người, sự tiến bộ, văn minh của xã hội. Tuy nhiên, có nhiều người đã ngộ nhận về chủ thể truyền thông. Trên mạng xã hội, có những blogger trình độ thấp, kiến thức hạn hẹp nhưng lại luận bàn về vấn đề tư tưởng, chính trị, phản biện bất cứ vấn đề gì xảy ra trong xã hội. Những người từng vào tù, ra khám nhưng lại lên mạng xã hội dạy công chúng về cách đối nhân xử thế. Những tài khoản bất đồng chính kiến, đối kháng về ý thức hệ, quan điểm chính trị thường xuyên xuyên tạc các chủ trương, chính sách của Đảng, Nhà nước. Khi phát hiện tài khoản thường xuyên đưa tin giả, tin sai sự thật thì công chúng nên cảnh giác tránh xa, không nên tiếp cận.

Đừng vội tin vào những thông tin bất thường, khó có thể xảy ra. Công chúng hãy kiểm chứng thông tin bất thường từ các kênh báo chí chính thống, trang web chính thức của các bộ, ngành, cơ quan quản lý, từ chuyên gia và những người am tường về lĩnh vực đó.

Lưu ý tiêu đề bài viết. Giật gân, câu khách, tạo sự hấp dẫn, cuốn hút - đó là những yếu tố thường được sử dụng cho tiêu đề của tin giả. Ngoài ra, để tạo niềm tin và sự chú ý của công chúng đối với những sự kiện, vấn đề khó có thể xảy ra trong thực tế, tit của tin giả còn được viết dưới dạng khẳng định, cam kết mạnh mẽ.

Cách sử dụng từ ngữ, cấu trúc câu thiếu chuẩn xác, sai chính tả. Tin giả thường do những tài khoản cá nhân biên soạn nên nội dung xuất hiện nhiều lỗi chính tả, dấu câu, sử dụng từ ngữ lủng củng, cấu trúc câu chưa chuẩn xác. Hoặc khi đọc, thuyết trình bằng âm thanh, video clip thì phát âm sai ngữ pháp, chính tả, sử dụng những câu từ thiếu văn hóa, thậm chí chửi thề, vung tục gây phản cảm.

Kiểm tra tính xác thực về thời gian. Tin giả thường thông tin về thời gian một cách mơ hồ, hoặc cố tình không đề cập đến mốc thời điểm diễn ra, vì đây là những

thông tin không có thật, không xảy ra ở thời điểm hiện tại, nhưng nếu người xem không chú ý, sẽ dễ bị ngộ nhận, tin đó là sự kiện, vấn đề đang diễn ra. Do đó, công chúng cần cảnh giác với những tin tức cũ có thể không đúng và không có giá trị trong thời điểm thông tin.

Khi nghi ngờ tin giả, công chúng cần kiểm tra đường dẫn liên kết. Đường dẫn URL chứa tin giả thường giả mạo gần giống các trang tin chính thống. Ví dụ: đuôi tên miền: .org, .gov: các tổ chức chính phủ; .int: các tổ chức quốc tế; .mil: các tổ chức quân sự; .net: tài nguyên mạng; và các tổ chức thuộc lĩnh vực kinh tế.

Kiểm tra kỹ cá nhân, tổ chức đưa tin. Chủ thể phát tin giả thường có độ tin cậy không cao. Người xem cần kiểm tra ở mục [Liên hệ] hoặc [Giới thiệu] đối với trang tin tức này, để đánh giá xem tổ chức, cá nhân cung cấp thông tin có thật sự đáng tin tưởng không. Ở hai mục này, trên các trang tin tức chính thống, uy tín, thường sẽ được đề cập thông tin về: chức danh, chức vụ, học hàm, học vị, mức độ phản hồi của người dùng, tính xác thực của địa chỉ.

Cần kiểm tra hình ảnh, âm thanh có tồn tại trên không gian mạng thông qua tính năng [Search Google for image]. Về mốc thời gian sử dụng trong bài viết, tin giả được biên soạn và định dạng mốc thời gian không trùng với thực tế, do đó, cần xem kỹ các mốc thời gian, sự kiện có trong nội dung tin và thời gian đăng tải.

Về các luận cứ, luận chứng trong bài viết. Thông thường, các tin giả được tạo ra dựa trên một câu chuyện, tình tiết có thực nhưng được làm giả ở những nội dung, chi tiết quan trọng và được mọi người chú ý nhất.

Tin giả đã và đang là vấn nạn toàn cầu và ảnh hưởng rất lớn đến tư tưởng, nhận thức, hành vi của công chúng, đe dọa an ninh tư tưởng, chính trị, kinh tế của các quốc gia và đời sống của người dân. Để xử lý vấn đề này, cần có nhiều giải pháp đồng bộ: Chính phủ thành lập các trung tâm xử lý tin giả; sử dụng kỹ thuật công nghệ để phát hiện và ngăn chặn tin giả, nâng cao trách nhiệm của các công ty mạng xã hội; báo chí chính thống tăng cường kiểm tra, kiểm duyệt chặt chẽ nội dung và hình thức của thông tin. Ngoài ra, khi tiếp cận thông tin, công chúng cũng cần có kiến thức nhận biết tin thật, tin giả, để cao cảnh giác với tin giả./

(1) Bộ Thông tin Truyền thông (2022), *Cẩm nang phòng chống tin giả, tin sai sự thật*, tr.26, Nxb. Thông tin và Truyền thông.

(2), (3) <https://dangcongson.vn/canh-bao-thong-tin-gia/tin-gia-mang-tinh-chinh-tri-moi-de-doa-lon-ma-the-gioi-phai-doi-mat-598504.html>.